

Модельна програма навчальної дисципліни

“ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРАВА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ”

ПІДГОТОВЛЕНА

Тетяна Комарова

експертка Проєкту ЄС "Право-Justice", завідувачка кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, докторка юридичних наук, професорка

Тетяна Анакіна

експертка Проєкту ЄС "Право-Justice", доцентка кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидатка юридичних наук

Публікація підготовлена за фінансової підтримки Європейського Союзу. Її зміст є виключною відповідальністю авторів і необов'язково відображає позицію Європейського Союзу.

ЗМІСТ

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	4
ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ	4
АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ	5
ОЦІНЮВАННЯ	6
ТЕМАТИЧНА СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	6
ТЕМА 01. Основоположні права в системі цінностей Європейського Союзу	7
ТЕМА 02. Хартія ЄС про основоположні права	10
ТЕМА 03. Інституційно-правовий механізм забезпечення та захисту основоположних прав у ЄС	13
ТЕМА 04. Судовий захист основоположних прав у ЄС	16
ТЕМА 05. Повага до людської гідності у праві ЄС	18
ТЕМА 06. Повага до приватного і сімейного життя у праві ЄС	20
ТЕМА 07. Захист персональних даних у праві ЄС	22
ТЕМА 08. Свобода вираження поглядів та право на інформацію у праві ЄС	24
ТЕМА 09. Рівність та заборона дискримінації у праві ЄС	26
ТЕМА 10. Громадянство ЄС. Основні права громадян ЄС	28
ТЕМА 11. Міграційні права громадян третіх країн і право на притулок у праві ЄС	30
ТЕМА 12. Право на працю в праві ЄС	32
ТЕМА 13. Право на охорону здоров'я та захист прав споживачів у праві ЄС	34
ТЕМА 14. Права вразливих категорій осіб у праві ЄС	36
ТЕМА 15. Права осіб у сфері кримінальної та цивільної юстиції	38
ТЕМА 16. Основоположні права ЄС і Україна	41

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Програма навчальної дисципліни “Основоположні права в Європейському Союзі” розроблена відповідно до стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 “Право”. Навчальна дисципліна може бути запроваджена для всіх рівнів освіти (першого, другого, третього) як вибіркова. Пропонований обсяг навчальної дисципліни – 4 кредити ЄКТС.

Мета навчальної дисципліни – формування комплексної системи знань, умінь, навичок та інших компетентностей здобувачів вищої освіти в сфері застосування права Європейського Союзу щодо основоположних прав, а також у сфері взаємодії наднаціонального правопорядку Європейського Союзу із національними правовими системами держав-членів ЄС та третіх країн.

Завдання:

- формування системи знань щодо основоположних прав в ЄС та їх місця в системі цінностей ЄС;
- розуміння системи інститутів, органів,

агентств, котрі забезпечують повагу та захист основоположних прав у ЄС;

- засвоєння механізмів правового регулювання основоположних прав та інституту громадянства в ЄС, їх захисту на наднаціональному та національних рівнях;
- засвоєння підходів та практичних методів у застосуванні права ЄС у сфері основоположних прав у національних правопорядках, в тому числі у правопорядку України;
- опанування практики та юридичної техніки роботи із *acquis* ЄС у сфері основоположних прав.

Пререквізити: студенти для успішного опанування навчальної дисципліни мають опанувати теорію права, міжнародне публічне право та право Європейського Союзу.

Кореквізитами або постреквізитами можуть бути такі навчальні дисципліни, як право Ради Європи, міжнародне право прав людини, право міжнародних організацій тощо.

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

У результаті засвоєння навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен демонструвати такі результати навчання:

- демонструвати знання й розуміння сучасних правових доктрин, категорій і принципів права ЄС
- аналізувати становлення системи захисту основоположних прав в ЄС
- визначати зв'язки системи основоположних прав в ЄС із міжнародним правом та національними правовими системами держав-членів ЄС
- характеризувати сферу застосування права ЄС в сфері основоположних прав
- демонструвати розуміння інституційно-правового механізму забезпечення основоположних прав у ЄС
- аналізувати засоби захисту основоположних прав в ЄС, в тому числі засоби судового захисту

- надавати правову оцінку стану імплементації права ЄС у сфері основоположних прав у правову систему України
- демонструвати розуміння змісту окремих основоположних прав та підстав їх обмеження.

Навчальна дисципліна забезпечує формування студентами таких загальних і спеціальних компетентностей, як:

Загальних компетентностей:

- Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
- Здатність спілкуватися іноземною мовою.
- Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.
- Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

- Здатність бути критичним і самокритичним.
- Здатність працювати в команді.
- Здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми.
- Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.

Спеціальних компетентностей:

- Здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі у суспільстві.
- Цінування та повага до гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння її правової природи.
- Здатність застосовувати Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, а також прецедентну практику Європейського суду з прав людини.
- Здатність застосовувати норми та інститути міжнародного публічного права, а також міжнародного приватного права.
- Здатність здійснювати порівняльний аналіз окремих правових інститутів права Європейського Союзу та Ради Європи і правової системи України.
- Здатність використовувати бази даних органів юстиції та інформаційні технології необхідні під час здійснення юридичної діяльності.
- Здатність використовувати різноманітні інформаційні джерела для повного та всебічного встановлення певних обставин.
- Здатність аналізувати правові проблеми та обґрунтовувати правові позиції.

- Здатність до консультування з правових питань, зокрема, можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів, відповідно до вимог професійної етики, належного дотримання норм щодо нерозголошення персональних даних та конфіденційної інформації.
- Здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення.

Результатів навчання:

- Визначати переконливість аргументів у процесі оцінки заздалегідь невідомих умов та обставин.
- Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел.
- Знати та розуміти основи права Європейського Союзу.
- Складати та узгоджувати план власного прикладного дослідження і самостійно збирати матеріали за визначеними джерелами.
- Самостійно визначати ті обставини, у з'ясуванні яких потрібна допомога, і діяти відповідно до отриманих рекомендацій.
- Знати та розуміти особливості реалізації та застосування норм матеріального і процесуального права ЄС.
- Використовувати статистичну інформацію, отриману з першоджерел та вторинних джерел для правничої діяльності.
- Виокремлювати і аналізувати юридично значущі факти і робити обґрунтовані правові висновки.
- Надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях.

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Здобувачі освіти зобов'язані дотримуватися правил академічної доброчесності, що передбачає самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного й підсумкового контролю результатів навчання; посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використанні методики до-

сліджень і джерела інформації.

Порушенням академічної доброчесності вважається: академічний плагіат; самоплагіат; фабрикація; фальсифікація; списування; обман; хабарництво, тощо.

Питання академічної відповідальності здобувача освіти за порушення академічної доброчесності вирішується відповідно до внутрішніх положень закладу вищої освіти.

ОЦІНЮВАННЯ

Оцінювання результатів засвоєння навчальної дисципліни передбачає проведення поточного та підсумкового контролю.

Поточний контроль знань здобувачів освіти включає контроль якості засвоєння студентами матеріалу навчальної дисципліни на практичних заняттях із застосуванням таких засобів: обговорення запропонованих питань для заняття, усне, письмове або експрес-опитування, виконання тестових завдань, розв'язання практичних завдань або задач, захист портфоліо практики Суду справедливості ЄС, презентація есе, тощо.

Протягом семестру студенти може бути запропоновано виконання завдання для самостійної роботи (опрацювання статистичних даних установ ЄС щодо основоположних прав, звітів Суду справедливості ЄС, звітів державних органів держав-членів та України щодо імплемента-

ції зобов'язань у сфері основоположних прав; підготовка тез доповідей на науково-практичні конференції та наукових статей; участь у moot-court з права ЄС; проходження он-лайн курсів з права ЄС із основоположних прав; проведення дослідження з вузької проблематики з подальшою його презентацією тощо).

До кожного завдання поточного контролю мають бути розроблені критерії оцінювання, які визначатимуть ключові елементи, що повинні бути розкриті у відповідному завданні. Оцінювання має відповідати вимогам, викладеним у таких критеріях. Питома вага балів за кожен критерій оцінювання буде визначатися залежно від загальної кількості балів, визначених викладачем для кожного завдання, а всі бали загалом мають становити 100% загальної оцінки.

Формою **підсумкового контролю** знань студентів з дисципліни є іспит.

ТЕМАТИЧНА СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

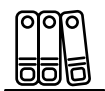
1. Основоположні права в системі цінностей Європейського Союзу.
2. Хартія ЄС про основоположні права.
3. Інституційно-правовий механізм забезпечення та захисту основоположних прав у ЄС.
4. Судовий захист основоположних прав у ЄС.
5. Повага до людської гідності у праві ЄС.
6. Повага до приватного і сімейного життя у праві ЄС.
7. Захист персональних даних у праві ЄС.
8. Свобода вираження поглядів та право на інформацію у праві ЄС.
9. Рівність та заборона дискримінації у праві ЄС.
10. Громадянство ЄС. Основні права громадян ЄС.
11. Міграційні права громадян третіх країн і право на притулок у праві ЄС.
12. Право на працю в праві ЄС.
13. Право на охорону здоров'я та захист прав споживачів у праві ЄС.
14. Права вразливих категорій осіб у праві ЄС.
15. Права осіб у сфері кримінальної та цивільної юстиції.
16. Основоположні права ЄС і Україна.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 01.

ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРАВА В СИСТЕМІ ЦІННОСТЕЙ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

1. Місце ЄС в універсальній та регіональній європейській системі забезпечення та захисту прав людини: вступні ремарки.
2. Повага до прав людини у праві ЄС: аксіологічний вимір.
3. Права людини у праві ЄС: історична ретроспектива.
4. Політико-правові засади основоположних прав у Європейському Союзі на сучасному етапі.
5. Співвідношення права ЄС у царині прав людини з універсальними і регіональними міжнародними договорами.
6. Баланс повноважень ЄС і держав-членів у сфері прав людини.
7. Вплив концепції основоположних прав ЄС на правопорядки третіх країн.

ACQUIS ЄС ТА РЕЛЕВАНТНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

Договір про ЄС: ст. ст. 2, 3, 6, 9-12, 21. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/teu_2016/2025-03-15.

Договір про функціонування ЄС: ст. ст. 18-25, 45. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2016/2025-03-15.

Хартія ЄС про основоположні права. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/char_2016/oj.

Strategic Agenda 2024-2029, European Council, 27.06.2024.

URL: https://www.consilium.europa.eu/media/yxrc05pz/sn02167en24_web.pdf.

EU Action Plan on Human Rights and Democracy 2020-2024. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eu_action_plan_on_human_rights_and_democracy_2020-2024.pdf.

Strategy to strengthen the application of the Charter of Fundamental Rights in the EU. 02.12.2020, COM(2020) 711 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0711>.

Council Decision (CFSP) 2020/1999 of 7 December 2020 concerning restrictive measures against serious human rights violations and abuses. URL: <http://data.europa.eu/eli/dec/2020/1999/2025-02-20>.

Communication from the Commission on the inclusion of respect for democratic principles and human rights in agreements

between the community and third countries (COM(1995) 216). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:51995DC0216>.

Explanations Relating to the Charter of Fundamental Rights (2007/C 303/02). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=oj:JOC_2007_303_R_0017_01.

Applying the Charter of Fundamental Rights of the European Union in law and policymaking at national level – Guidance 2020. URL: <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/applying-charter-fundamental-rights-european-union-law-and-policymaking-national>.

Memorandum of Understanding between the EU and the Council of Europe of 23.05.2007. URL: <https://rm.coe.int/16804e437b>.

СУДОВА ПРАКТИКА

Judgment of 5 February 1963, Van Gend en Loos, 26/62, EU:C:1963:1.

Judgment of 12 November 1969, Stauder, 29/69, EU:C:1969:57.

Judgment of 17 December 1970, Internationale Handelsgesellschaft, 11/70, EU:C:1970:114.

Judgment of 14 May 1974, Nold, 4/73, EU:C:1974:51.

Judgment of 18 June 1981, ERT, C-260/89, EU:C:1991:254.

Judgment of 19 November 1991, Francovich, C-6/90, EU:C:1991:428.

Judgment of 3 September 2008, Kadi, C-402/05 P and C-415/05 P, EU:C:2008:461.

Judgment of 26 February 2013, Stefano Melloni, C-399/11, EU:C:2013:107.

Judgment of 6 March 2014, Siragusa, C-206/13, EU:C:2014:126.

Judgment of 5 November 2019, European Commission v Poland, C-791/19, EU:C:2021:596.

Judgment of 16 February 2022, Hungary v. Parliament & Council, C-156/21, EU:C:2022:97.

Judgment of 16 February 2022, Poland v. Parliament & Council, C-157/21, EU:C:2022:98.

АНАЛІТИКА

2023 Annual report on the application of the EU Charter of Fundamental Rights URL: https://commission.europa.eu/document/download/435ae4e8-f5f4-432b-a391-b05468474a1e_en?filename=COM_2023_786_1_EN_ACT_part1_v3.pdf.

FRA Fundamental Rights Report 2024. URL: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2024-fundamental-rights-report-2024_en.pdf.

2023 Annual Report of Ombudsman. URL: <https://www.ombudsman.europa.eu/en/doc/annual-report/en/183636>.

The EU framework for enforcing the respect of the rule of law and the Union's fundamental principles and values. Research paper / European Parliament's Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs, March 2019. URL:

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/608856/IPOL_STU\(2019\)608856_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/608856/IPOL_STU(2019)608856_EN.pdf)

Summary on human rights in the EU. URL: <https://eur-lex.europa.eu/summary/chapter/13.html>

База рішень Суду справедливості ЄС та ЄСПЛ щодо захисту прав людини.

URL: <http://fra.europa.eu/en/case-law-database>

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Комарова Т. Цінності Європейського Союзу як орієнтир для правової системи України. *Проблеми законності*. 2024. 167. С. 61-82.

Каманіська Н. Правові цінності Європейського Союзу та їхній вплив на національні правовпорядки. *Право України*. 2024. № 7. С. 56-77.

Анакіна Т. Правове регулювання основ правового статусу людини і громадянина в Європейському Союзі / *Право Європейського Союзу: основи теорії : підручник* / [Т. М. Анакіна, Т. В. Комарова, О. Я. Трагнюк, І. В. Яковюк та ін.] ; за ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2021. С. 227-231.

Анакіна Т. Права людини у Європейському Союзі / *Право Європейського Союзу: підручник*; за ред. Р. А. Петрова. Вид. 11-те, змінене і допов. Харків : Право, 2024. С. 86-106.

Макеєва О. Права людини в системі базових європейських цінностей. *Юридичний вісник*. 2022. Т. 2, № 63. С. 48-55. DOI: 10.18372/2307-9061.63.16709.

Толкачова Н.Б. Принцип захисту основних прав людини у практиці Суду Європейських співтовариств. *Держава і право*. 2009. Вип. 46. С. 532-537.

Фалалєєва Л.Г. Захист основоположних прав у інтеграційному правовпорядку Європейського Союзу: монографія. Київ: ФОП Кандиба Т.П., 2020. 455 с.

The EU Charter of Fundamental Rights in the Member States. Ed. by Michal Bobek and Jeremias Adams-Prassl. Oxford: Hart Publishing, 2020. 632 p.

ТОМАŠEK, M., ŠMEJKAL, V. та ін. Коментар до Договору про функціонування ЄС, Договору про ЄС та Хартії основоположних прав ЄС. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2024, 1780 с.

Bartels L. The EU's Human Rights Obligations in Relation to Policies with Extraterritorial Effects. *The European Journal of International Law*. 2014. Vol. 25, no. 4. P. 1071-1091.

Klamert M., Kochenov D. Article 2 TEU, in Manuel Kellerbauer, Marcus Klamert and Jonathan Tomkin (eds), *The Treaties and the Charter of Fundamental Rights – A Commentary*, 2nd ed., Vol. 1, Oxford: Oxford University Press, 2024. P.26-40.

Døhlie Saltnes J. The EU's Human Rights Policy – Unpacking the literature on the EU's implementation of aid conditionality. *ARENA working paper*. 2013. No 2.

Rosas A. The Court of Justice of the European Union: A Human Rights Institution? *Journal of Human Rights Practice*. 2022. Vol 14, no. 1. URL: <https://academic.oup.com/jhrp/article/14/1/204/6717612>

Sarmiento D. Perspectives on the accession of the European Union to the European Convention on Human Rights. The articulation between the European Convention of Human Rights and the European Law: past, present and future: Seminar in the European Court of Human Rights, 14.06.2024. URL: <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/speech-20240614-seminar-echr-eulaw-daniel-sarmiento-eng>

Sarmiento, D. (2024). The “Substance of the Rights” Test: Moving a Values-Based Union Forward. En *Pursuit of Legal Harmony in a Turbulent Europe: Essays in Honour of Eleanor Sharpston* (pp. 165-176). Bloomsbury Publishing Plc.

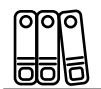
Von Bogdandy A. The European Union as a human rights organization? Human rights and the core of the European Union. *Common Market Law Review*. 2000. Vol. 37 (6).1307 – 1338.

Тема 02.

ХАРТІЯ ЄС ПРО ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРАВА

1. Хартія ЄС про основоположні права - ключовий інструмент захисту прав людини у праві ЄС.
2. Структура та зміст Хартії.
3. Правова природа Хартії ЄС про основоположні права: юридична сила, співвідношення з іншими джерелами права ЄС та національним правом держав-членів.
4. Сфера та особливості застосування Хартії ЄС про основоположні права. Обсяг та тлумачення прав та принципів Хартії.
5. Зв'язок і співвідношення Хартії ЄС про основоположні права з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

ACQUIS ЄС ТА РЕЛЕВАНТНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

Договір про ЄС: ст. ст. 2, 3, 6, 21. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/teu_2016/2025-03-15.

Договір про функціонування ЄС. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2016/2025-03-15.

Хартія ЄС про основоположні права. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/char_2016/oj.

Declaration concerning the Charter of Fundamental Rights of the European Union. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2016/2025-03-15.

Strategic Agenda 2024-2029, European Council, 27.06.2024. URL: https://www.consilium.europa.eu/media/yxrc05pz/sn02167en24_web.pdf.

EU Action Plan on Human Rights and Democracy 2020-2024. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eu_action_plan_on_human_rights_and_democracy_2020-2024.pdf.

Strategy to strengthen the application of the Charter of Fundamental Rights in the EU, 02.12.2020, COM(2020) 711 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0711>.

Council Decision (CFSP) 2020/1999 of 7 December 2020 concerning restrictive measures against serious human rights violations and abuses. URL: <http://data.europa.eu/eli/dec/2020/1999/2025-02-20>.

Explanations Relating to the Charter of Fundamental Rights (2007/c 303/02). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=oj:JOC_2007_303_R_0017_01.

Applying the Charter of Fundamental Rights of the European Union in law and policy making at national level – Guidance 2020. URL: <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/applying-charter-fundamental-rights-european-union-law-and-policy-making-national>.

СУДОВІ РІШЕННЯ

Judgment of 19 January 2010, *Kücükdeveci*, C-555/07, EU:C:2010:21.

Judgment of 7 May 2013, *Fransson*, C-617/10, EU:C:2013:105.

Judgment of 6 March 2014, *Siragusa*, C-206/13, EU:C:2014:126.

Judgment of 21 December 2011, *Teresa Cicala*, C-482/10, EU:C:2011:868.

Judgment of 11 April 2013, *Blanka Soukupova*, C-401/11, EU:C:2013:223.

Judgment of 26 February 2013, *Stefano Melloni*, C-399/11, EU:C:2013:107.

АНАЛІТИКА

Посібник із застосування Хартії основоположних прав Європейського Союзу в законодавстві та розробці політики на національному рівні: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-charter-guidance_en.pdf

2024 Annual report on the application of the EU Charter of Fundamental Rights

FRA Fundamental Rights Report 2024. URL: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2024-fundamental-rights-report-2024_en.pdf.

2023 Annual Report of Ombudsman. URL: <https://www.ombudsman.europa.eu/en/doc/annual-report/en/183636>.

The EU framework for enforcing the respect of the rule of law and the Union's fundamental principles and values. Research paper / European Parliament's Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs, March 2019. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/608856/IPOL_STU\(2019\)608856_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/608856/IPOL_STU(2019)608856_EN.pdf)

Summary on human rights in the EU. URL: <https://eur-lex.europa.eu/summary/chapter/13.html>

База рішень Суду справедливості ЄС та ЄСПЛ щодо захисту прав людини. URL: <http://fra.europa.eu/en/case-law-database>

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

The EU Charter of Fundamental Rights in the Member States, Edited by Michal Bobek and Jeremias Adams-Prassl. Oxford: Hart Publishing, 2020. 632 p.

TOMÁŠEK, M., ŠMEJKAL, V. та ін. Коментар до Договору про функціонування ЄС, Договору про ЄС та Хартії основоположних прав ЄС. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2024, 1780 с.

Lazowski A. The Charter of Fundamental Rights in the Jurisprudence of the Court of Justice of the European Union Since Opinion 2/13. *European Papers*, Vol. 9, 2024, No 2, pp. 673-68.

Lazowski, A. 2013. Decoding a Legal Enigma: the Charter of Fundamental Rights of the European Union and infringement proceedings. *ERA Forum*. 14 (4), pp. 573-587. <https://doi.org/10.1007/s12027-013-0331-y>

Prechal, S. (2020). Horizontal direct effect of the Charter of Fundamental Rights of the EU. *Revista de Derecho Comunitario Europeo*, 66, 407-426. doi: <https://doi.org/10.18042/cepc/rdce.66.04>

Ronkes Agerbeek, F. EU Accession to the European Convention on Human Rights: An EU Negotiator's Perspective. *EU Law Live Weekend Edition*. 2024. no. 192. P. 8.

Sarmiento D. 'Who's afraid of the Charter? The Court of Justice, national courts and the new framework of fundamental rights protection in Europe', (2013), 50, *Common Market Law Review*, Issue 5, pp. 1267-1304.

De Witte, B., Imamovic, S. Opinion 2/13 on Accession to the ECHR: defending the EU Legal Order against a Foreign Human Rights Court. *European Law Review*. 2015. no. 5.

Анакіна Т. Хартія Європейського Союзу про основоположні права: юридична сила та зміст / Право Європейського Союзу: основи теорії : підручник / [Т. М. Анакіна, Т. В. Комарова, О. Я. Трагнюк, І. В. Яковюк та ін.] ; за ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2021. С. 231-235.

Добрянський С. Хартія основних прав Європейського Союзу як регіональний праволовний стандарт. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. No 3 (74). С. 23-30.

Добрянський С. Приєднання Європейського Союзу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: доцільність, проблеми та перспективи. *Право України*. 2017. No 4. С. 117-125.

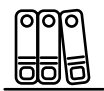
Комарова Т.В. Практика Суду Європейського Союзу щодо приєднання ЄС до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Актуальні проблеми сучасного міжнародного права*: зб. наук. статей за матеріалами І-х Харківських міжнародно-правових читань, присвячених пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, 27 лист. 2015 р. Харків, 2015. С. 135-144.

Тема 03.

ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ У ЄС

1. Загальні та спеціальні інституційні гарантії забезпечення захисту основоположних прав у ЄС.
2. Роль Європейського Парламенту у захисті основоположних прав. Комітет із громадянських свобод, правосуддя та внутрішніх справ.
3. Роль Ради ЄС у захисті основоположних прав. Робоча група з прав людини. Робоча група з основоположних прав, прав громадян та свободи руху працівників.
4. Роль Європейської Комісії у захисті основоположних прав. Стратегія посилення застосування Хартії ЄС про основоположні права.
5. Роль практики Суду справедливості ЄС у захисті основоположних прав.
6. Європейський Омбудсмен: статус, функції, порядок звернення.
7. Агентство ЄС з основоположних прав: статус, функції, діяльність.
8. Європейська служба зовнішніх справ та Спеціальний представник із прав людини: статус, функції, діяльність.
9. Національні органи держав-членів ЄС із захисту основоположних прав.

ACQUIS ЄС ТА РЕЛЕВАНТНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

Договір про ЄС. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/teu_2016/2025-03-15.

Договір про функціонування ЄС. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2016/2025-03-15.

Хартія ЄС про основоположні права. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/char_2016/oj.

Regulation (EC) No 168/2007 of 15 February 2007 establishing a European Union Agency for Fundamental Rights. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2007/168/2022-04-27>.

Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data Protection

Regulation – GDPR). URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2016/679/2016-05-04>.

Council Decision 2010/427/EU of 26 July 2010 establishing the organisation and functioning of the European External Action Service. URL: <http://data.europa.eu/eli/dec/2010/427/oj>.

Decision 94/262/ECSC, EC, Euratom of the European Parliament of 9 March 1994 on the regulations and general conditions governing the performance of the Ombudsman's duties. URL: <http://data.europa.eu/eli/dec/1994/262/2021-08-05>.

Strategy to strengthen the application of the Charter of Fundamental Rights in the EU, 02.12.2020, COM(2020) 711 final: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0711>

СУДОВІ РІШЕННЯ

Judgement of 12 November 1969, *Stauder v. City of Ulm*, 29/69, EU:C:1969:57.

Judgement of 8 April 1976, *Gabrielle Defrenne v. Societe Anonyme Belge de Navigation Aerienn Sabena*, 43/75, EU:C:1976:56.

Judgement of 8 July 1986, *Marthe Klensch v. Secretaire d'Etat a L'Agriculture et a la Viticulture*, 201 & 202/85, EU:C:1986:297.

Judgement of 7 January 2004, *K. B. v National Health Service Pensions Agency and Secretary of State for Health*, C-117/01, EU:C:2004:7.

Judgement of 4 October 1991, *Society for the Protection of Unborn Children Ireland Ltd (SPUC) v. Grogan*, 159/90, EU:C:1991:378.

АНАЛІТИКА

Контрольний список питань для подання скарги Європейському Омбудсмену: <https://www.ombudsman.europa.eu/en/checklist-for-making-a-complaint>

База рішень Суду справедливості ЄС та ЄСПЛ щодо захисту прав людини. URL: <http://fra.europa.eu/en/case-law-database>

Щорічні звіти по застосуванню Хартії ЄС про основоположні права: https://commission.europa.eu/aid-development-cooperation-fundamental-rights/your-fundamental-rights-eu/eu-charter-fundamental-rights/application-charter/annual-reports-application-charter_en

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Книш С. В. Передумови запровадження інституту омбудсмена Європейського Союзу. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. С. 183–187.

Комарова Т.В. Суд справедливості ЄС як орган захисту основоположних прав людини. *Держава і право*. 2018. Випуск 80. С. 173–188.

Маринів І. Роль Європейського Омбудсмена щодо захисту прав громадян ЄС та забезпечення належного управління інституційного механізму Європейського Союзу. *Право та інновації*. 2020. № 3 (31). С. 38–45.

Маринів І., Котенко А. Європейський омбудсмен як орган захисту прав фізичних та юридичних осіб в Європейському Союзі. *Право та інновації*. 2021. 1 (33). С. 55–61. [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2021-1\(33\)-8](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2021-1(33)-8)

Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О. Організаційно-правовий механізм захисту прав людини Європейського Союзу. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-571-83-1-25>

Інше

Офіційний сайт Європейського Омбудсмена: <https://www.ombudsman.europa.eu>

Робоча сторінка Робочої групи з прав людини Ради ЄС: <https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/preparatory-bodies/working-party-human-rights/>

Робоча сторінка Комітету із громадянських свобод, правосуддя та внутрішніх справ Європейського Парламенту: <https://www.europarl.europa.eu/committees/en/libe/home/highlights>

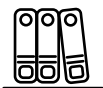
Онлайн-курс «Вступ до захисту прав людини в Європі – взаємодія між ЄКПЛ і Хартією ЄС про основні права»: <https://help.elearning.ext.coe.int/course/view.php?id=6561>

Тема 04.

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ У ЄС

1. Загальна характеристика механізмів судового захисту прав людини у ЄС: наднаціональний та національні рівні. Розмежування юрисдикцій.
2. Наднаціональні механізми захисту основоположних прав у Суді справедливості ЄС. Провадження по оскарженню актів ЄС та бездіяльності ЄС. Провадження проти держав-членів ЄС щодо невиконання ними зобов'язань. Преюдиціальні провадження. Провадження по відшкодуванню збитків за порушення основоположних прав.
3. Національні механізми захисту основоположних прав. Національні судові органи держав-членів як органи захисту основоположних прав в ЄС.
4. Приєднання ЄС до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Наслідки такого приєднання. Співвідношення юрисдикцій Суду справедливості ЄС та Європейського суду з прав людини.

ACQUIS ЄС ТА РЕЛЕВАНТНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

Договір про ЄС. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/teu_2016/2025-03-15.

Договір про функціонування ЄС. URL: <http://>

data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2016/2025-03-15.

Хартія ЄС про основоположні права. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/char_2016/oj.

Регламент Суду справедливості. URL: http://data.europa.eu/eli/proc_rules/2012/929/oj.

Регламент Загального суду. URL: http://data.europa.eu/eli/proc_rules/2015/423/oj.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: <https://rm.coe.int/1680a2353d>.

Council of Europe, Final consolidated version of the draft accession instruments (46+1(2023)36) [17 March 2023] rm.coe.int. URL: <https://rm.coe.int/final-consolidated-version-of-the-draft-accession-instruments/1680aaaecd>.

СУДОВІ РІШЕННЯ

Bosphorus Airways v. Ireland, Judgment of 30 June 2005, Application No. 45036/98.

Opinion of 18 December 2014, *Accession of the European Union to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, 2/13, EU:C:2014:2454.

Judgement of 26 February 2013, *Stefano Melloni v Ministerio Fiscal*, C-399/11, EU:C:2013:107.

Judgement of 21 September 2005, *Kadi v Council and Commission*, T-315/01, EU:T:2005:332.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Добрянський С. Приєднання Європейського Союзу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: доцільність, проблеми та перспективи. *Право України*. 2017. No 4. С. 117-125.

Комарова Т.В. Практика Суду Європейського Союзу щодо приєднання ЄС до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Актуальні проблеми сучасного міжнародного права*: зб. наук. статей за матеріалами I-х Харківських міжнародно-правових читань, присвячених пам'яті проф. М.В.Яновського і В.С.Семенова, 27 листопада 2015 р. Харків, 2015. С. 135-144.

Комарова Т.В. Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС: монографія. Харків: Право, 2018. С. 385-414.

Комарова Т.В. Суд справедливості ЄС як орган захисту основоположних прав людини. *Держава і право*. 2018. Випуск 80. С. 173-188.

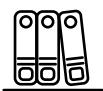
Комарова Т.В. Юрисдикція Суду Європейського Союзу: монографія. Харків: Право, 2010. 360 с.

Тема 05.

ПОВАГА ДО ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ У ПРАВІ ЄС

1. Поняття людської гідності у праві ЄС. Повага до людської гідності у національних правопорядках та міжнародному праві.
2. Людська гідність як *lex generalis* для тлумачення положень Хартії ЄС про основоположні права.
3. Аналіз первинного та вторинного права ЄС щодо людської гідності. Захист права на гідність.
4. Аналіз практик Суду справедливості ЄС щодо людської гідності.

ACQUIS ЄС ТА РЕЛЕВАНТНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

Статті 2, 21 Договору про ЄС. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/teu_2016/2025-03-15.

Преамбула і статті 2-5, 7, 8, 13, 15, 18-21, 23, 25, 26, 31, 34 Хартії ЄС про основоположні права. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/char_2016/oj.

Преамбула Загальної декларації прав людини. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.

Ст. 1 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права. URL: <https://www.ohchr>.

Ст. 1 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>.

Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act). URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj>.

Regulation (EU) 2016/399 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on a Union Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code). URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2016/399/2024-07-10>.

Regulation (EU) No 536/2014 of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on clinical trials on medicinal products for human use, and repealing Directive 2001/20/EC Text with EEA relevance. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2014/536/2022-12-05>.

Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj>.

СУДОВІ РІШЕННЯ

Judgment of 12 November 2019, *Haqbin*, C-233/18, EU:C:2019:956.

Judgment of 15 July 2021, *CG v The Department for Communities in Northern Ireland*, C-709/20, EU:C:2021:602.

Judgment of 2 December 2014, *A and Others v Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie*, C-148/13, C-150/13, EU:C:2014:2406.

Judgment of 5 April 2016, *Pál Aranyosi and Robert Căldăraru v Generalstaatsanwaltschaft Bremen*, C-404/15, C-659/15, EU:C:2016:198.

Judgment of 18 October 2011, *Brüstle*, C-34/10, EU:C:2011:669.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Heselhaus S. Human Dignity in the EU. In: Becchi P., Mathis K. (eds). *Handbook of Human Dignity in Europe*. Springer Verlag. 2019. P. 943–967.

Jones J. Human Dignity in the EU Charter of Fundamental Rights and its Interpretation before the European Court of Justice. *Liverpool Law Review*. 2012. Vol. 33, No 3. P. 281–300.

Mccrudden Ch. Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights. *European Journal of International Law*. 2008. Vol. 19, No 4. P. 655–724.

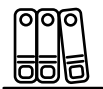
Dupré C. Hungary's attacks on human dignity: Article 2 TEU and the foundations of democracy in the European Union. *Eur Law J*. 2024. 30(3). P. 260–283. [doi:10.1111/eulj.12526](https://doi.org/10.1111/eulj.12526)

Тема 06.

ПОВАГА ДО ПРИВАТНОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ У ПРАВІ ЄС

1. Поняття поваги до приватного і сімейного життя у праві ЄС. Співвідношення ст. 7 Хартії ЄС про основоположні права зі ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.
2. Захист приватного життя: фізична та психічна недоторканість, право на ідентичність (право на ім'я, гендерна ідентичність).
3. Захист сімейного життя. Поняття сім'ї.
4. Право на житло.
5. Право на кореспонденцію.
7. Обмеження права на повагу приватного і сімейного життя. Підстави таких обмежень.

ACQUIS ЄС ТА РЕЛЕВАНТНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

Стаття 19 Договору про ЄС. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/teu_2016/2025-03-15.

Статті 7, 8, 18, 24, 33, 37, 52, 53 Хартії ЄС про основоположні права. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/char_2016/oj.

Стаття 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. URL: <https://rm.coe.int/1680a2353d>.

Council Directive 92/85/EEC of 19 October 1992 on the introduction of measures to encourage

improvements in the safety and health at work of pregnant workers and workers who have recently given birth or are breastfeeding. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/1992/85/2019-07-26>.

Council Directive 2003/86/EC of 22 September 2003 on the right to family reunification. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2003/86/oj>.

Directive 2004/38/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the right

of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2004/38/2011-06-16>.

Directive 2014/66/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on the conditions of entry and residence of third-country nationals in the framework of an intra-corporate transfer. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2014/66/oj>.

СУДОВІ РІШЕННЯ

Judgment of 12 May 2011, *Runevič-Vardyn*, C-391/09, EU:C:2011:291.

Judgment of 22 December 2010, *Sayn-Wittgenstein*, C-208/09, EU:C:2010:806.

Judgment of 2 June 2016, *Bogendorff von*

Wolffersdorff, C-438/14, EU:C:2016:401.

Judgment of 5 October 2010, *PPU McB*, C-400/10, EU:C:2010:582.

Judgment of 17 December 2015, *Web-MindLicenses*, C-419/14, EU:C:2015:832.

АНАЛІТИКА

Рішення Суду справедливості ЄС та ЄСПЛ щодо права на забуття: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2024-factsheet-right-to-be-forgotten_en.pdf

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

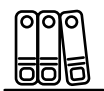
González Pascual M., Torres Pérez A. (eds.). *The Right to Family Life in the European Union*. Routledge, 2017.

Тема 07.

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ПРАВІ ЄС

1. Поняття персональних даних в ЄС.
2. Зв'язок між правом на захист персональних даних та правом на повагу до приватного і сімейного життя.
3. Умови обробки персональних даних у ЄС.
4. Право на доступ до зібраних персональних даних та їх виправлення.
5. Право на забуття.
6. Можливість передачі персональних даних до третьої країни. Умови такої передачі.
7. Роль незалежних національних органів у захисті персональних даних в ЄС.

ACQUIS ЄС ТА РЕЛЕВАНТНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

Стаття 39 Договору про ЄС. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/teu_2016/2025-03-15.

Стаття 16 Договору про функціонування ЄС. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2016/2025-03-15.

Статті 1, 3, 7, 10, 11, 16, 22, 42, 47, 52, 53 Хартії ЄС про основоположні права. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/char_2016/oj.

Council of Europe Convention of 28 January 1981 for the Protection of Individuals with regard to

Automatic Processing of Personal Data (ETS no. 108). URL: <https://rm.coe.int/1680078b37>.

Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2016/679/2016-05-04>.

Regulation (EU) 2018/1725 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2018 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by the Union institutions, bodies, offices and agencies and on the free movement of such data, and repealing Regulation (EC) No 45/2001 and Decision No 1247/2002/EC. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2018/1725/oj>.

СУДОВІ РІШЕННЯ

Judgment of 9 November 2010, *Schecke and Eifert*, C-92/09, C-93/09, EU:C:2010:662.

Judgment of 13 May 2014, *Google Spain*, C-131/12, EU:C:2014:317.

Judgment of 24 September 2019, *GC and Others*,

C-136/17, EU:C:2019:773.

Judgment of 6 October 2015, *Schrems*, C-362/14 EU:C:2015:650.

Judgment of 6 November 2003, *Bodil Lindqvist*, C-101/01, EU:C:2003:596.

АНАЛІТИКА

Посібник з європейського права у сфері захисту персональних даних: <https://fra.europa.eu>.

https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-coe-edps-2018-handbook-data-protection_ukr.pdf

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Бем М., Городиський І. Відповідальність за порушення законодавства про захист персональних даних: проблеми відповідності законодавства України вимогам регламенту Європейського Союзу щодо захисту персональних даних (GDPR). *Право України*. 2019. No 2. С. 237–255.

Берназ-Лукавецька О.М. Порівняльний аналіз правил GDPR з законодавством України щодо захисту персональних даних у соціальних мережах. ВД «Гельветика». 2019, Т. 2. С. 471–473.

Брацук І., Яворська І. Практика Суду ЄС щодо принципів захисту персональних даних в ЄС. *Вісник Львівського університету*. 2019. No 47. С. 192–198.

Дяковський О.С., КОРТУКОВА Т.О. Правове регулювання захисту персональних даних в Європейському Союзі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. 7. С. 266–269. DOI

<https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/61>

КОРТУКОВА Т. Особливості правового регулювання ЄС у сфері легальної міграції та інтеграції мігрантів. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. 2019. No 34 (4). С. 79–86.

Різак М. Практика країн Європейського Союзу та України у сфері судочинства щодо гарантування безпеки обігу та обробки персональних даних. *Підприємство, господарство і право*. 2017. No 7. С. 68–72.

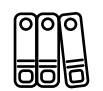
Hoofnagle, C. J., van der Sloot, B., & Zuiderveen Borgesius, F. (2019). The European Union General Data Protection Regulation: What It Is And What It Means. *Information & Communications Technology Law*. No 28. P. 65–98. <https://doi.org/10.1080/13600834.2019.1573501>, <https://doi.org/10.2139/ssrn.3254511>.

Тема 08.

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ТА ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ У ПРАВІ ЄС

1. Поняття та елементи права на свободу вираження поглядів та права на інформацію: свобода дотримуватися своїх поглядів, свобода отримувати інформацію та ідеї, свобода поширювати інформацію або ідеї.
2. Зв'язок між свободою вираження поглядів, свободою зібрань та об'єднань та свободою думки, совісті та віросповідання.
3. Повага до вільних і плюралістичних засобів масової інформації.

ACQUIS ЄС ТА РЕЛЕВАНТНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

Стаття 2 Договору про ЄС. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/teu_2016/2025-03-15.

Статті 7, 8, 10, 11, 12, 13, 39, 40, 48, 52 Хартії ЄС про основоположні права. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/char_2016/oj.
Протокол No 29 про систему суспільного

мовлення в державах-членах. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2012/pro_29/oj.

Recommendation CM/Rec(2016)1 of the Committee of Ministers to member States on protecting and promoting the right to freedom of expression and the right to private life with

regard to network neutrality. URL: <https://search.coe.int/cm?i=09000016805c1e59>.

Human Rights Committee, General comment No. 34 (2011) - Article 19 Freedoms of opinion and expression. URL: <https://docs.un.org/en/CCPR/C/GC/34>.

Recommendation CM/Rec(2016)4 of the Committee of Ministers to member States on the protection of journalism and safety of journalists and other media actors. URL: <https://search.coe.int/cm?i=09000016806415d9>.

UN Human Rights Council Resolution 33/2 (2016) - The safety of journalists. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/849363?v=pdf>.

Regulation (EU) 2021/784 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2021 on addressing the dissemination of terrorist content online. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2021/784/oj>.

Directive (EU) 2019/1937 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2019 on the protection of persons who report breaches of Union law. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2019/1937/2024-12-30>.

Council of the European Union: EU Human Rights Guidelines on Freedom of Expression Online and Offline. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eu_human_rights_guidelines_on_freedom_of_expression_online_and_offline_en.pdf.

СУДОВІ РІШЕННЯ

Judgment of 31 May 2018, *Korwin-Mikke*, T-352/17, EU:T:2018:319.

Judgment of 25 July 1991, *Gouda*, C-288/89, EU:C:1991:323.

Judgment of 4 October 2024, *Real Madrid Club de Fútbol and AE v EE and Société Éditrice du Monde SA*, C-633/22, EU:C:2024:843.

Judgment of 4 May 2016, *Philip Morris Brands and Others*, C-547/14, EU:C:2016:325.

Judgment of 27 July 2022, *RT France v Council of the European Union*, T-125/22, EU:T:2022:483.

Judgment of 14 May 2025, *Stevi and The New York Times v Commission*, T-36/23, EU:T:2025:483.

Lingens v. Austria (1986)

Handyside v. the United Kingdom (1976)

Sürek v. Turkey (No. 1) (1999)

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Cavaliere P. An Easter Egg in the Charter of Fundamental Rights: The European Union and the Rising Right to Pluralism. *International Journal of Public Law and Policy*. 2012. vol. 2, No 4. P. 357–396.

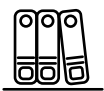
Woods L. Freedom of Expression in the European Union. *European Public Law*. 2006. vol. 12, No 3. P.371–401.

Тема 09.

РІВНІСТЬ ТА ЗАБОРОНА ДИСКРИМІНАЦІЇ У ПРАВІ ЄС

1. Європейське антидискримінаційне право: регулювання ООН, Ради Європи та ЄС
2. Поняття прямої та непрямой дискримінації. Захист від менш сприятливого ставлення.
3. Захищені ознаки: стать, сексуальна орієнтація, інвалідність, вік, раса, етнічне походження, національність, релігія чи переконання.
4. Переслідування та підбурювання до дискримінації.
5. Недискримінація у сфері зайнятості. Доступ до працевлаштування. Справжні професійні вимоги, виключення на підставі віку, вимоги релігійних установ.
6. Доступ до соціального забезпечення та форми соціального забезпечення
7. Доступ до освіти.
8. Доступ до постачання товарів і послуг, включаючи житло.
9. Доступ до правосуддя.

ACQUIS ЄС ТА РЕЛЕВАНТНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

Стаття 18, 19 Договору про функціонування ЄС.
URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2016/2025-03-15.

Статті 1, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 51, 52 Хартії ЄС про основоположні права. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/char_2016/oj.

Human Rights Council Resolution 26/15 (2014)
- Accelerating efforts to eliminate all forms of violence against women: violence against women

as a barrier to women's political and economic empowerment. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/775685?ln=en&v=pdf>.

Human Rights Council Resolution 35/18 (2017) - Elimination of discrimination against women and girls. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/1302332?v=pdf>.
Council Directive 92/85/EEC of 19 October 1992 on the introduction of measures to encourage improvements in the safety and health at work of

pregnant workers and workers who have recently given birth or are breastfeeding. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/1992/85/2019-07-26>.

Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2000/43/oj>.

Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2000/78/oj>.

Council Directive 2004/113/EC of 13 December 2004 implementing the principle of equal treatment between men and women in the access

to and supply of goods and services. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2004/113/oj>.

Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in matters of employment and occupation. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2006/54/oj>.

Directive 2010/41/EU of the European Parliament and of the Council of 7 July 2010 on the application of the principle of equal treatment between men and women engaged in an activity in a self-employed capacity and repealing Council Directive 86/613/EEC. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2010/41/oj>.

СУДОВІ РІШЕННЯ

Judgment of 22 May 2014, *Glatzel*, C-356/12, EU:C:2014:350.

Judgment of 8 April 1976, *Defrenne v. SABENA*, 43/75, EU:C:1976:56.

Judgment of 7 January 2004, *K.B. v. NHS Pensions Agency*, C-117/01, EU:C:2004:7.

Judgment of 11 July 2006, *Chacón Navas*, C-13/05, EU:C:2006:456.

Judgment of 19 October 2004, *Chen*, C-200/02, EU:C:2004:63.

Judgment of 22 May 2014, *Wolfgang Glatzel v. Freistaat Bayern*, C-356/12, EU:C:2014:350.

Judgment of 1 March 2011, *Association Belge*, C-236/09, EU:C:2011:100.

Judgment of 14 March 2017, *Samira Achbita*, C-157/15, EU:C:2017:203.

Judgment of 14 March 2017, *Asma Bougnaoui*, C-188/15, EU:C:2017:204.

АНАЛІТИКА

Довідник з європейського антидискримінаційного права: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-handbook-non-discrimination-law-2018_en.pdf

[fra_uploads/fra-2018-handbook-non-discrimination-law-2018_en.pdf](https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-handbook-non-discrimination-law-2018_en.pdf)

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Belavusau U., Henrard K. A Bird's Eye View on EU Anti-Discrimination Law: The Impact of the 2000 Equality Directives. *German Law Journal*. 2019. 20(5). P. 614-636. doi:10.1017/glj.2019.53

Інше

Офіційна сторінка Європейської мережі органів рівності: <https://www.archive.equineteurope.org/>

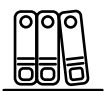
Офіційна сторінка Європейського інституту гендерної рівності: <https://eige.europa.eu/>

Тема 10.

ГРОМАДЯНСТВО ЄС. ОСНОВНІ ПРАВА ГРОМАДЯН ЄС

1. Правова природа громадянства ЄС. Співвідношення з національним громадянством держав-членів ЄС.
2. Право на вільне пересування і проживання в межах територій держав-членів.
3. Електоральні права громадян ЄС.
4. Право громадянської (законодавчої) ініціативи.
5. Право на звернення до установ ЄС.
6. Право на дипломатичний і консульський захист на території третьої країни.

ACQUIS ЄС ТА РЕЛЕВАНТНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

Договір про ЄС: ст. ст. 9-11. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/teu_2016/2025-03-15.

Договір про функціонування ЄС: ст. ст. 5(4), 18-25. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2016/2025-03-15.

Хартія ЄС про основоположні права 2000 р. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/char_2016/oj.

Директива 2004/38/ЄС про право громадян Союзу і членів їхніх сімей вільно пересуватися та проживати в межах територій держав-членів. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2004/38/2011-06-16>.

Акт про вибори до Європейського Парламенту 1976 р. URL: [http://data.europa.eu/eli/dec/1976/787\(2\)/2002-09-23](http://data.europa.eu/eli/dec/1976/787(2)/2002-09-23).

Директива Ради ЄС 93/109/ЄС, що визначає принципи права участі в процедурі виборів Європейського парламенту для громадян Союзу,

які мешкають у державі-члені, що не є державою їх національного громадянства (зі змінами за Директивою 2013/1/EU). URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/1993/109/2013-01-27>.

Директива 94/80/ЄС про умови реалізації виборчого права на муніципальних виборах для громадян ЄС, які проживають в інших державах-членах ЄС (зміни 2013). URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/1994/80/2013-07-01>.

Директива Ради ЄС 2015/637 про заходи координації і співпраці в наданні консульського захисту громадянам, чия держава-член ЄС не представлена в третіх країнах. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2015/637/oj>.

Регламент 211/2011 про громадську ініціативу. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2011/211/2020-01-01>.

Declaration on Citizenship of the Union of the Kingdom of Denmark of 12.12.1992

URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A41992X1231/>

СУДОВІ РІШЕННЯ

Judgment of 7 July 1992, *Micheletti*, C-369/90, EU:C:1992:295.

Judgment of 19 October 2004, *Zhu and Chen*, C-200/02, EU:C:2004:639.

Judgment of 2 March 2010, *Rottman*, C-135/08, EU:C:2010:104.

Judgment of 8 March 2011, *Ruiz Zambrano*, C-34/09, EU:C:2011:124.

Report of the European Commission on progress towards effective EU citizenship 2020-2023 of 06.12.2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023DC0931>

Judgment of 12 March 2019, *Tjebbes*, C-221/17, EU:C:2019:189.

Judgment of 18 January 2022, *Wiener Landesregierung*, C-118/20, EU:C:2022:34.

Judgment of 5 September 2023, *Udlændinge- og Integrationsministeriet (Perte de la nationalité danoise)*, C-689/21, EU:C:2023:626.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Hyltén-Cavallius K. EU Citizenship at the Edges of Freedom of Movement. Oxford: Hart Publishing, 2020. 248 p.

Wesemann A. Citizenship in the European Union : constitutionalism, rights and norms. Cheltenham, UK; Northampton, Massachusetts : Edward Elgar Publishing, 2020. 170 p.

Kochenov D. EU Citizenship without Duties. *European Law Journal*. 2014. Vol. 20. P. 482-498.

Kochenov D. A Real European Citizenship; A New Jurisdiction Test; A Novel Chapter in the Development of the Union in Europe. *Columbia Journal of European Law*. 2011. Vol. 18, № 1. P. 56-109.

Анакіна Т. Громадянство Європейського Союзу та правове становище громадян інших країн у Європейському Союзі / Право Європейського Союзу : підручник; за ред. Р. А. Петрова. Вид. 11-те, змінене і допов. Харків : Право, 2024. С. 403-422.

Анакіна Т. Громадянство Європейського Союзу / Право Європейського Союзу: основи теорії : підручник / [Т. М. Анакіна, Т. В. Комарова, О. Я. Трагнюк, І. В. Яковюк та ін.] ; за ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2021. С. 235-243.

Кулабухова А. В. Вплив громадян на функціонування ЄС та проблема «дефіциту демократії». *Державне будівництво та місцеве самоврядування*: зб. наук. пр. / редкол. : Ю. Г. Барабаш та ін. Х. : Право, 2015. Вип. 29. С. 166-178.

Кулабухова А. В. Еволюція ідеї загальноєвропейського громадянства до Маастрихтського договору. *Форум права*. 2016. № 1. С. 128-134.

Кулабухова А. В. Каталог прав громадян Європейського Союзу. *Право та інновації*. 2016. № 1. С. 270-275.

Кулабухова А. В. Становлення інституту громадянства Європейського Союзу. *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Серія «Юрид. науки»*. 2016. № 1. Т. 1. С. 31-35.

Саракуца М. О. Деякі аспекти реалізації політичних прав громадян Європейського Союзу. *Право і суспільство*. 2014. № 1. С. 42-48.

Святун О. В. Консульський захист громадян ЄС в третіх країнах. *Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Міжнар. відносини*. 2012. Вип. 38-39. С. 111-115.

Софінська І. Громадянство та вакцинний націоналізм у дії (ревіталізація свободи пересування в Європейському Союзі). *Право України*. 2021. С. 186-198.

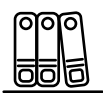
Трагнюк О. Я. Деякі правові засоби подолання дефіциту демократії в Європейському Союзі (на прикладі інституту громадянської ініціативи в ЄС). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*: зб. наук. праць. Х. : Право, 2011. Вип. 22. С. 86-95.

Тема 11.

МІГРАЦІЙНІ ПРАВА ГРОМАДЯН ТРЕТІХ КРАЇН І ПРАВО НА ПРИТУЛОК У ПРАВІ ЄС

1. Компетенція ЄС у сфері міграції. Спільна політика притулку, допоміжного і тимчасового захисту. Новий пакт про міграцію та притулок 2024.
2. Міграційні права громадян третіх країн у праві ЄС: загальний огляд та ключові нормативні акти ЄС.
3. Поняття міжнародного захисту у праві ЄС, основні нормативні акти.
4. Порядок надання міжнародного захисту у праві ЄС. Визначення відповідальної країни.
5. Права та обов'язки осіб, яким надається міжнародний захист, у праві ЄС. Зобов'язання держав-членів.
6. Механізм тимчасового захисту у праві ЄС, його відмінності від міжнародного захисту.
7. Порядок надання тимчасового захисту у праві ЄС.
8. Права та обов'язки осіб, яким надається тимчасовий захист, у праві ЄС. Зобов'язання держав-членів.
9. Принцип non-refoulement.

ACQUIS ЄС ТА РЕЛЕВАНТНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

Regulation (EU) 2016/399 on a Union Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code). URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2016/399/2024-07-10>.

Регламент 810/2009 «Шенгенський візовий кодекс». URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2009/810/2024-06-28>.

Директива 2008/115/ЄС спільні стандарти та процедури у державах-членах для повернення громадян третіх країн, які незаконно перебувають на їхній території. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2008/115/oj>.

Directive 2011/95/EU on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or

for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2011/95/oj>.

Regulation (EU) 2024/1347 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection and for the content of the protection granted. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1347/oj>.

Directive 2013/32/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June

2013 on common procedures for granting and withdrawing international protection. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2013/32/oj>.

Regulation (EU) 2024/1348 establishing a common procedure for international protection in the Union and repealing Directive 2013/32/EU (Asylum Procedures Regulation). URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1348/oj>

Regulation (EU) No 604/2013 establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international protection lodged in one of the Member States by a third-country national or a stateless person. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2013/604/oj>.

Regulation (EU) 2024/1351 on asylum and migration management amending Regulations (EU) 2021/1147 and (EU) 2021/1060 and repealing Regulation (EU) No 604/2013 (Regulation on Asylum and Migration Management). URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1351/oj>.

Directive 2013/33/EU laying down standards for the

reception of applicants for international protection. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2013/33/oj>.

Directive (EU) 2024/1346 laying down standards for the reception of applicants for international protection. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2024/1346/oj>.

Council Directive 2001/55/EC on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2001/55/oj>.

Імплементативне рішення Ради (ЄС) 2022/382 від 4 березня 2022 року, що встановлює наявність масового напливу переміщених осіб з України у розумінні статті 5 Директиви 2001/55/ЄС та запроваджує тимчасовий захист. URL: http://data.europa.eu/eli/dec_impl/2022/382/oj.

СУДОВІ РІШЕННЯ

Judgment of 17 February 2009, *Elgafaji*, C-465/07, EU:C:2009:94.

Judgment of 2 March 2010, *Abdula and Others*, C-175/08, C-176/08, C-178/08 and C-179/08, EU:C:2010:105.

Judgment of 7 November 2013, *X, Y and Z*, C-199/12 and C-201/12, EU:C:2013:720.

Judgment of 26 February 2015, *Shepherd*, C-472/13, EU:C:2015:117.

Judgment of 17 December 2020, *European Commission v Hungary*, C-808/18, EU:C:2020:1029.

Judgment of 20 January 2022, *Landeshauptmann von Wien*, C-432/20, EU:C:2022:39.

Judgment of 22 November 2022, *Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid*, C-69/21, EU:C:2022:913.

Judgment of 4 October 2024, *Bundesamt für Fremdenwesen und Asyl*, C-608/22 and C-609/22, EU:C:2024:828.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Human Rights Challenges to European Migration Policy: The REMAP Study. Eds. J. Bast, F. von Harbou and J. Wessels. Baden-Baden: Nomos, 2021. 292 p.

Menezes Queiroz B. Illegally Staying in the EU. An Analysis of Illegality in EU Migration Law. Oxford: Hart Publishing, 2018. 226 p.

Frasca E., Carlier J-Y. 'The best interests of the child in ECJ asylum and migration case law: Towards a safeguard principle for the genuine enjoyment of the substance of children's rights?', (2023), 60, *Common Market Law Review*, Issue 2, pp. 345-390.

The External Dimension of EU Migration and Asylum Policies: Human Rights, Development and Neighbourhood Policies in the Mediterranean Area. Ed. M. Kotzur, D. Moya, Ülkü Sezgi Sözen and Andrea Romano. Baden-Baden: Nomos, 2020. 300 p.

Research Handbook on EU Migration and Asylum Law. Eds. E. Tsourdi, P. De Bruycker, Cheltenham: Edward Elgar, 2022. 542 p.

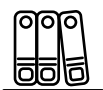
Анакіна Т. М. Право на міжнародний і тимчасовий захист у Європейському Союзі: питання теорії і практики / Імміграція і транснаціоналізм: навчальний посібник / Анакіна Т. М., Гай-Нижник П. П. та ін.; за ред. П. В. Токаря. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2023. С. 80-110.

Тема 12.

ПРАВО НА ПРАЦЮ В ПРАВІ ЄС

1. Політичні пріоритети ЄС у сфері зайнятості. Європейський стовп соціальних прав.
2. Право на працю у праві ЄС: змістовні засади у світлі Хартії ЄС про основоположні права та релевантного *acquis* ЄС.
3. Право на працю громадян ЄС і членів їхніх сімей. Змістовні особливості та гарантії забезпечення у контексті внутрішнього ринку ЄС.
4. Право на працю громадян третіх країн у праві ЄС.

ACQUIS ЄС ТА РЕЛЕВАНТНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

Хартія ЄС про основоположні права: ст. ст. 15, 27, 29-32. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/char_2016/oj.

Договір про функціонування ЄС: ст. ст. 45-46, 145-150, 153. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2016/2025-03-15.

Рішення Ради ЄС 2023/2528 про дороговкази у сфері політики зайнятості в державах-членах. URL: <http://data.europa.eu/eli/dec/2023/2528/oj>.

Council Directive 2004/38/EC on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2004/38/2011-06-16>.

Regulation No 492/2011 on freedom of movement for workers within the Union. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2011/492/2021-08-01>.

Directive 2014/54/EU on measures facilitating the exercise of rights conferred on workers in the

context of freedom of movement for workers. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2014/54/oj>.

Council Directive 2000/78/EC establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2000/78/oj>.

Directive 2005/36/EC on the recognition of professional qualifications. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2005/36/2024-06-20>.

Directive (EU) 2018/958 on a proportionality test before adoption of new regulation of

professions. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2018/958/oj>.

Directive 98/5/EC to facilitate practice of the profession of lawyer on a permanent basis in a Member State other than that in which the qualification was obtained. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/1998/5/2013-07-01>.

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

СУДОВІ РІШЕННЯ

Judgment of 19 March 1964, *Hoekstra*, 75/63, EU:C:1964:19.

Judgment of 23 March 1982, *Levin*, 53/81, EU:C:1982:105.

Judgment of 3 July 1986, *Lawrie-Blum*, 66/85, EU:C:1986:284.

Judgment of 17 September 2002, *Baumbast and R*, C-413/99, EU:C:2002:493.

Judgment of 11 July 2002, *Carpenter*, C-60/00, EU:C:2002:434.

Judgment of 12 April 2005, *Simutenkov*, C-265/03, EU:C:2005:213.

АНАЛІТИКА

Making EU citizens' rights a reality: national courts enforcing freedom of movement and related rights. FRA, 2018. URL: <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/making-eu-citizens-rights-reality-national-courts-enforcing-freedom-movement-and>

How workplace inspectors can protect third-country workers' rights - Training manual. FRA, 2024. URL: <https://fra.europa.eu/en/publication/2024/workplace-inspectors-training-manual>

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Barnard C. The Substantive Law of the EU: The Four Freedoms, 7th ed. Oxford University Press: 2022.

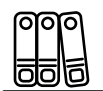
Головко-Гавришева О. Правове регулювання соціальної політики у Європейському Союзі: теоретичні аспекти : монографія. Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Л. : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. 220 с.

Тема 13.

ПРАВО НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я ТА ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У ПРАВІ ЄС

1. Право на охорону здоров'я та захист прав споживачів: взаємозв'язок між правами та баланс повноважень ЄС і держав-членів.
2. Сучасна політика ЄС у сфері охорони здоров'я та її імплементація у рамках інших галузевих політик Європейського Союзу.
3. Право на охорону здоров'я у праві ЄС у світлі ст. 35 Хартії та релевантного *acquis* ЄС.
4. Захист прав споживачів у праві ЄС: змістовна характеристика права та зобов'язання держав-членів.

ACQUIS ЄС ТА РЕЛЕВАНТНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

Хартія ЄС про основоположні права: ст. ст. 35, 38.
URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/char_2016/oj.

Договір про функціонування ЄС: ст. ст. 114, 168. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2016/2025-03-15.

Програма EU4Health 2021-2027 – бачення більш здорового Європейського Союзу. URL: https://health.ec.europa.eu/funding/eu4health-programme-2021-2027-vision-healthier-european-union_en.

Регламент 2021/522 про започаткування Програми дій Союзу в галузі охорони здоров'я («Програма EU4Health») на період 2021-2027 рр. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2021/522/oj>.

Директива 2011/24/ЄС щодо застосування прав пацієнтів у сфері транскордонної медичної допомоги. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2011/24/2025-01-12>.

Регламент (ЄС) 2022/2371 про серйозні транскордонні загрози здоров'ю. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2022/2371/oj>.

europa.eu/eli/reg/2022/2371/oj.

Директива 2011/83/EU про права споживачів.
URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2011/83/2022-05-28>.

Регламент 2023/988 щодо загальної безпеки продукції. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2023/988/oj>.

Директива 2005/29/EC щодо недобросовісної комерційної практики між бізнесом і споживачем на внутрішньому ринку. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2005/29/2022-05-28>.

Директива 2019/770 про певні аспекти контрактів на постачання цифрового контенту та цифрових послуг. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2019/770/oj>.

Директива 2019/882 про вимоги до доступності продуктів і послуг. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2019/882/oj>.

Директива 2019/882 про вимоги до доступності продуктів і послуг. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2019/882/oj>.

СУДОВІ РІШЕННЯ

Judgment of 16 May 2006, Watts, C-372/04, EU:C:2006:325.

Judgment of 26 October 2006, Mostaza Claro, C-168/05, EU:C:2006:675.

Judgment of 6 October 2009 Asturcom Telecomunicaciones SL, C-40/08, EU:C:2009:615.

Judgment of 23 April 2009, VTB-VAB NV, C-261/07 and C-299/07, EU:C:2009:244.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Suorsa H. Creating a European Health Union in Times of COVID-19: A Trajectory Towards a Fundamental Right to Health Care? In: Czech P, Heschl L, Lukas K, Nowak M, Oberleitner G, eds. European Yearbook on Human Rights 2021. Intersentia: 2021. P. 137-158.

Scissa C. The Right to a Healthy Environment as an EU Normative Response to COVID-19: A Theoretical Framework. In: Czech P, Heschl L, Lukas K, Nowak M, Oberleitner G, eds. European Yearbook on Human Rights 2021. Intersentia: 2021. P. 159-186.

Тема 14.

ПРАВА ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ У ПРАВІ ЄС

1. Ключові принципи права ЄС щодо захисту вразливих категорій осіб та їхнє віддзеркалення в *acquis* ЄС: принцип недискримінації, інклюзії, врахування найкращих інтересів дитини.
2. Мінімальні стандарти прав дитини у праві ЄС.
3. Права літніх людей у праві ЄС.
4. Права осіб з інвалідністю та гарантії їхнього забезпечення у праві ЄС.

ACQUIS ЄС ТА РЕЛЕВАНТНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

Хартія ЄС про основоположні права: ст. ст. 21, 24-26. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/char_2016/oj.

Договір про Європейський Союз: ст. 3(3). URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/teu_2016/2025-03-15.

Конвенція ООН про права дитини 1989. URL: <https://www.unicef.org/child-rights-convention/convention-text>.

Стратегія ЄС про права дитини від 24.03.2021 (COM(2021) 142 final). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52021DC0142>.

Директива 2011/93/EU про боротьбу з сексуальним насильством та сексуальною експлуатацією дітей та дитячою порнографією. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2011/93/2011-12-17>.

Регламент 2019/1111 про юрисдикцію, визнання та виконання рішень у шлюбних справах і питаннях батьківської відповідальності, а також про міжнародне викрадення дітей. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2019/1111/oj>.

Рекомендація 2021/1004 про запровадження Європейської гарантії щодо дітей. URL: <http://data.europa.eu/eli/reco/2021/1004/oj>.

Рекомендація щодо розвитку та зміцнення інтегрованих систем захисту дітей у найкращих інтересах дитини від 24.04.2024. URL: https://commission.europa.eu/document/download/36591cfb-1b0a-4130-985e-332fd87d40c1_en?filename=C_2024_2680_1_EN_ACT_part1_v8.pdf.

План дій ЄС щодо інтеграції і інклюзії 2021-2027. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migrant-integration/migrant-integration-hub/progress-tracker-action-plan-integration-and-inclusion-2021-2027/action-plan-2021-2027-tracker-building-strong-partnerships_en?prefLang=mt

Стратегія прав осіб з інвалідністю 2021-2030 (COM(2021) 101 final). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52021DC0101>.

Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. URL: <https://www.un.org/disabilities/documents/>

convention/convention_accessible_pdf.pdf.

Директива 2000/78/ЕС про загальні правові рамки рівного ставлення у сфері праці та зайнятості. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2000/78/oj>.

СУДОВІ РІШЕННЯ

Judgment of 6 June 2013, *MA and Others*, C-648/11, EU:C:2013:367.

Judgment of 5 June 2018, *Coman*, C-673/16, EU:C:2018:385.

Judgment of 26 April 2012, *Health Service Executive*, C-92/12 PPU, EU:C:2012:255.

Judgment of 18 March 2014, *Z*, C-363/12, EU:C:2014:159.

Judgment of 11 July 2006, *Chácon Navasv. Eurest Colectividades SA*, C-13/05, EU:C:2006:456.

Judgment of 19 January 2010, *Kücükdeveci*, C-555/07, EU:C:2010:21.

Директива 2019/882 про вимоги до доступності продуктів і послуг. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2019/882/oj>.

Judgment of 13 September 2011, *Prigge*, C-447/09, EU:C:2011:573.

Judgment of 2 April 2020, *CO*, C-670/18, EU:C:2020:272.

Judgment of 11 April 2013, *Ring and Skouboe Werge*, C-335/11 and C-337/11, EU:C:2013:222.

Judgment of 1 December 2016, *Daoudi*, C-395/15, EU:C:2016:917.

Judgment of 18 January 2024, *Ca NA Negreta*, C-631/22, EU:C:2024:53.

Judgment of 7 December 2023, *AP Assistenzprofis*, C-518/22, EU:C:2023:956.

АНАЛІТИКА

Handbook on European law relating to the rights of the child - 2022 edition / FRA. URL: <https://fra.europa.eu/en/publication/2022/handbook-european-law-child-rights>

Fundamental rights of older people: ensuring access to public services in digital societies:

FRA Report 2023. URL: <https://fra.europa.eu/en/publication/2023/older-people-digital-rights>

Implementing the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Human rights indicators / FRA, 2023. URL: <https://fra.europa.eu/en/publication/2023/implementing-un-convention-rights-persons-disabilities-human-rights-indicators>

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Frasca E., Carlier J.-Y. The best interests of the child in ECJ asylum and migration case law: Towards a safeguard principle for the genuine enjoyment of the substance of children's rights? 2023. *Common Market Law Review*. 60, Issue 2. P. 345-390, <https://kluwerlawonline.com/journalarticle/Common+Market+Law+Review/60.2/COLA2023024>

Georgantzi N. The European Union's Approach towards Ageism / *Contemporary Perspectives on Ageism*. Springer Cham, 2018. P. 341-368. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-73820-8>

Miller J. A. Strengthening the rights of persons

with disabilities in Europe to access goods and services. *European Journal of Legal Studies*. 2024. Vol. 15, No. 2. P. 173-213.

Анакіна Т. Регулювання прав окремих вразливих груп осіб за Хартією ЄС про основоположні права: досвід для України. *Український часопис міжнародного права*. 2015. № 2. С. 41-46.

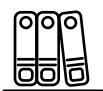
Комарова Т., Трагнюк О, Бойчук Д. Аналіз та досягнення Європейської стратегії щодо інвалідності на 2010–2020 роки на першому етапі своєї реалізації. *Право та інновації*. 1 (41). 2023. С. 75-82.

Тема 15.

ПРАВА ОСІБ У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОЇ ТА ЦИВІЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

1. Мінімальні стандарти прав у сфері кримінальної та цивільної юстиції: загальний огляд *acquis* ЄС і співвідношення з національним правом держав-членів.
2. Право на ефективний засіб правового захисту та справедливий суд.
3. Презумпція невинуватості.
4. Право на інформацію та право на переклад.
5. Право на захист.
6. Принцип законності та пропорційності кримінального правопорушення та покарання.
7. Право не бути засудженим чи покараним двічі (*ne bis in idem*).
8. Мінімальні процесуальні права підозрюваних та обвинувачених осіб, щодо яких застосовано попереднє ув'язнення, та матеріальні умови їхнього тримання під вартою.
9. Мінімальні процесуальні гарантії для вразливих категорій підозрюваних та обвинувачених у кримінальному процесі.
10. Мінімальні стандарти прав, підтримки та захисту жертв злочинів.

ACQUIS ЄС ТА РЕЛЕВАНТНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

Хартія ЄС про основоположні права: ст. ст. 47-50. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/char_2016/oj.

Договір про функціонування ЄС: ст. ст. 81, 82. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2016/2025-03-15.

Директива 2003/8/ЄС щодо покращення доступу до правосуддя в транскордонних спорах шляхом встановлення мінімальних загальних правил, що стосуються правничої допомоги у таких спорах. URL: <http://data.europa.eu/eli>

[dir/2003/8/2003-01-31](http://data.europa.eu/eli/dir/2003/8/2003-01-31).

Регламент 1393/2007 про вручення в державах-членах судових і позасудових документів у цивільних або комерційних справах (вручення документів). URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2007/1393/2013-07-01>.

Директива 2008/52/ЄС щодо окремих аспектів медіації у цивільних та господарських справах. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2008/52/oj>.

Директива 2010/64/EU про право на письмовий і усний переклад в кримінальному процесі. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2010/64/oj>.

Директива 2012/13/EU про право на інформацію в кримінальному процесі. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2012/13/oj>.

Директива 2013/48/EU про право на доступ до адвоката під час кримінального провадження та провадження за Європейським ордером на арешт, а також про право на отримання інформації третьої сторони про позбавлення волі а також спілкуватися з третіми особами та консультуватися з третіми особами під час позбавлення волі. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2013/48/oj>.

Директива 2016/343/EU про посилення певних аспектів презумпції невинуватості та права бути присутнім на судовому розгляді в кримінальному провадженні. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2016/343/oj>.

Директива 2016/800/EU про процесуальні гарантії для дітей, які є підозрюваними або обвинуваченими у кримінальному провадженні. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2016/800/oj>.

Директива 2016/1919/EU про правничу допомогу для підозрюваних і обвинувачених у кримінальному провадженні та запитуваних осіб у рамках провадження за Європейським ордером на арешт. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2016/1919/oj>.

СУДОВІ РІШЕННЯ

Judgment of 5 June 2023, *European Commission v Republic of Poland*, C-204/21, EU:C:2023:442.

Judgment of 22 December 2010, *DEB*, C-279/09, EU:C:2010:811.

Judgment of 26 September 2024, *Energotehnica*, C-792/22, EU:C:2024:788.

Judgment of 5 June 2018, *Kolev*, C-612/15,

Рекомендація Європейської Комісії щодо права на правничу допомогу для підозрюваних або обвинувачених осіб у кримінальному провадженні від 27.11.2013. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013H1224\(03\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013H1224(03)).

Рекомендація Європейської Комісії щодо процедурних гарантій для вразливих категорій підозрюваних та обвинувачених в кримінальному процесі від 27.11.2013. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013H1224\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013H1224(02)).

Рекомендація Європейської Комісії 2023/681 про процесуальні права підозрюваних та обвинувачених осіб, щодо яких застосовано попереднє ув'язнення, та матеріальні умови їхнього тримання під вартою від 08.12.2022. URL: <http://data.europa.eu/eli/reco/2023/681/oj>.

Рамкове рішення Ради ЄС 2001 р. про становище потерпілих у кримінальному процесі. URL: http://data.europa.eu/eli/dec_framw/2001/220/oj.

Директива 2012/29/EU, що встановлює мінімальні стандарти прав, підтримки і захисту жертв злочинів. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj>.

Директива 2011/99/EU про Європейський захисний ордер. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2011/99/oj>.

Директива 2004/80/EC щодо компенсації жертвам злочинів. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2004/80/oj>.

АНАЛІТИКА

Handbook on European Law Relating to Access to Justice. Luxembourg: Publications Office of the EU, 2016.

EU:C:2018:392.

Judgment of 7 May 2013, *Fransson*, C-617/10, EU:C:2013:105.

Judgment of 22 March 2022, *Bpost*, C-117/20, EU:C:2022:202.

Judgment of 29 July 2019, *Gambino and Hyka*, C-38/18, EU:C:2019:628.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Arnull A. The Principle of Effective Judicial Protection in EU law: An Unruly Horse? *European Law Review. Issue 1*, 2011. P. 51-70

Article 47 of the EU Charter and Effective Judicial Protection, Volume 1: The Court of Justice's Perspective. Eds. M. Bonelli, M. Elia Antonio, G. Gentile. Oxford: Hart Publishing, 2022. 328 p.

Bonelli M. Effective Judicial Protection in EU Law: an Evolving Principle of a Constitutional Nature. *Review of European Administrative Law*. 2019-2. P. 35-62.

Lazowski A. 'Tra il dire e il fare c'è di mezzo il mare': Harmonisation of Victims' Rights in EU Criminal Law / Shaping a Genuine Area of Freedom, Security and Justice. Hurt Publishing, 2024. P. 219-229.

Peers S. Ne Bis in Idem and EU Law: A Critical View of Recent Judgments / Shaping a Genuine Area of Freedom, Security and Justice. Hurt Publishing, 2024.

Гловюк І.В. Європейський охоронний ордер: питання прогностичного інструментарію для захисту жертв кримінальних правопорушень. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 655-660.

Права потерпілих від насильницьких злочинів в Україні: міжнародні стандарти та національні практики / Орлеан А., Павлюковець Т., Крапивін Є., Лотюк Д., Човган В.; за ред. В. Човгана. Київ: Вид. дім «Артек», 2020. 206 с.

Сироїд Т. Л. Політика Європейського Союзу у сфері захисту прав жертв злочинів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. 605-614.

Тема 16.

ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРАВА ЄС І УКРАЇНА

1. Повага до основоположних прав як ключова умова співробітництва ЄС з Україною.
2. Клаузула про основоположні права в міжнародних угодах про співробітництво між Україною та ЄС.
3. Повага до основоположних прав у світлі набуття членства України в Європейському Союзі. Повага до основоположних прав у переговорній агенді ЄС з Україною.
4. Застосування *acquis* ЄС із основоположних прав у праві України.
5. Наближення законодавства України до *acquis* ЄС у сфері основоположних прав.

ACQUIS ЄС ТА ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Договір про ЄС: ст. ст. 21, 49. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/teu_2016/2025-03-15.

Договір про функціонування ЄС: ст. ст. 217, 218. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2016/2025-03-15.

Communication from the Commission on the inclusion of respect for democratic principles and human rights in agreements between the community and third countries (COM(1995) 216). URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/750dbfcf-9d45-4cbe-a39e-847a02403a0f/language-en>.

2024 Communication on EU enlargement policy. Ukraine 2024 Report. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf.

Ukraine Facility Plan 2024-2027. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/ukraine-facility-plan.pdf>.

Council Conclusions on Enlargement, 17.12.2024. URL: https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/292218/2024_ST-16983-2024-INIT_en.pdf.

European Council Conclusions on Ukraine, enlargement and reforms, 14.12.2023. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/12/14/european-council-conclusions-on-ukraine-enlargement-and-reforms/>.

European Commission, 'Staff Working Paper. Analytical Report following the Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union' SWD (2023)

30 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52022DC0407>.

UkraineReliefandReconstruction:Communication of the European Commission of 18.05.2022 COM(2022) 233 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52022DC0233>.

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

Конституція України: преамбула, ст. ст. 85, 102, 116. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>.

Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>.

Регламент Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 № 950. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-%D0%BF#Text>.

АНАЛІТИКА

Огляд прецедентного права Суду Європейського Союзу у сферах, що регулюються Угодою про асоціацію між Україною та ЄС / За ред. А. Лазовські; Проект ЄС «Підтримка впровадження Угоди про асоціацію між Україною та ЄС». URL: [https://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/review-of-the-case-law-of-the-eu-court-of-](https://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/review-of-the-case-law-of-the-eu-court-of-justice-fields-covered-by-the-association-agreement-2018.1.1.ukr.1.pdf)

Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>.

Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.

Положення про Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції: Постанова КМУ від 04.10.2017 № 759. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/759-2017-%D0%BF#Text>.

Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами,

Постанова Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 № 1106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-%D0%BF#Text>.

План заходів, спрямований на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023—2027, 23.08.2024 № 792-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-2024-%D1%80#Text>.

[justice-fields-covered-by-the-association-agreement-2018.1.1.ukr.1.pdf](https://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/review-of-the-case-law-of-the-eu-court-of-justice-fields-covered-by-the-association-agreement-2018.1.1.ukr.1.pdf)

Тіньовий звіт до Звіту Єврокомісії щодо України у 2023 році. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2024/09/ali_shadowreport_chapter23.pdf

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Bartels L. A Model Human Rights clause for the EU's International Trade Agreements, German Institute for Human Rights/Miserecor, February 2014.

Elsuwege P Van, Chamon M. The Meaning of 'Association' under EU Law. A Study on the Law and Practice of EU Association Agreements (European Parliament, 2019).

URL: [www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/608861/IPOL_STU\(2019\)608861_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/608861/IPOL_STU(2019)608861_EN.pdf)

Gateva E., European Union Enlargement Conditionality (Palgrave 2015).

Ghazaryan N., The European Neighbourhood Policy and the Democratic Values of the EU. A Legal Analysis (Hart Publishing 2014).

Komarova T. Are Ukrainian court ready to apply EU law? Reflections from the inside in Pursuit of Legal Harmony in a Turbulent Europe. Essays in Honour of Eleanor Sharpston. C. Barnard (Anthology Editor), A. Lazowski (Anthology Editor), D. Sarmiento (Anthology Editor). Hart Publishing, 2024. P. 599-611.

Lazowski, A., & Komarova, T. (2023). Switching Gear: Law Approximation in Ukraine After the Application for EU Membership. *Croatian Yearbook of European Law and Policy*, 19, 105-132.

Łazowski A., Blockmans S., 'Between Dream and Reality: Approximation of Domestic Laws with EU Law in the Western Balkans' in R Petrov and P Van Elsuwege (eds), *The Application of EU Law in the Eastern Neighbourhood of the European Union. Towards a Common Regulatory Space?* (Routledge 2013).

Lorenzmeier S., R Petrov and C Vedder (eds), *EU External Relations Law. Shared Competences and Shared Values in Agreements Between the EU and Its Eastern Neighbourhood* (Springer 2021).

Petrov R., 'Legislative Approximation and Application of EU Law in Ukraine' in R. Petrov and P. Van Elsuwege (eds), *Legislative Approximation and Application of EU Law in the Eastern Neighbourhood of the European Union. Towards a Common Regulatory Space?* (Routledge 2014).

Petrov R., 'The EU-Ukraine Association Agreement as a General Framework of Contemporary EU-Ukraine Relations' in H Richter (ed), *Competition and Intellectual Property Law in Ukraine* (Springer 2023).

Rabinovych M. and A. Pintsch (eds.), *Ukraine's Thorny Path to the EU*, Palgrave Studies in European Union Politics, 2025. https://doi.org/10.1007/978-3-031-69154-6_1

Smyrnova K., 'The "Europeanization" of Competition Law in Ukraine' in H Richter (ed), *Competition and Intellectual Property Law in Ukraine* (Springer 2023).

Zamfir I. Human rights in EU trade agreements. The human rights clause and its application / European Parliamentary Research Service, July 2019.

Анакіна Т. Україна у фокусі зовнішньої політики ЄС / Основи зовнішньої політики Європейського Союзу: навч. посіб. за ред. Л. В. Новікової. Харків: Харків. Нац. ун-т імені В. Н. Каразіна, 2022. С. 117-141.

Анакіна Т. Членство в Європейському Союзі. / *Право Європейського Союзу: основи теорії* : підручник / [Т. М. Анакіна, Т. В. Комарова, О. Я. Трагнюк, І. В. Яковюк та ін.]; за ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2021. С. 79-87.

Асоціація між Європейським Союзом і третіми країнами: сучасний стан і динамізм в умовах інтеграції та дезінтеграції : монографія / К. В. Смирнова, О. В. Святун, І. А. Березовська та ін. К. : ВПЦ «Київський університет», 2021. 239 с.

Комарова Т. Цінності Європейського Союзу як орієнтир для правової системи України. *Проблеми законності*. 2024. 167. С. 61-82.

Каманіська Н. Правові цінності Європейського Союзу та їхній вплив на національні правовпорядки. *Право України*. 2024. № 7. С. 56-77.

Лазовські А., Комарова Т. Пришвидшення правового наближення в Україні після подання заявки на вступ до Європейського Союзу. *Право України*. 2024. № 7. С. 23-40.

Поглиблення відносин між ЄС та Україною: Що, чому і як? / за ред. М. Емерсона, В. Мовчан. Вид. 3-є. Брюссель (CEPS), Київ (Ін-т економічних досліджень і політичних консультацій), 2021. 350 с.

Право Європейського Союзу: основи теорії: підручник / [Т.М. Анакіна, Т.В. Комарова, О.Я. Трагнюк, І.В. Яковюк та ін.]; за заг. ред. І.В. Яковюка. Харків: Право, 2021. 360 с.

Смирнова К. Правозастосування Угоди про асоціацію з ЄС у правопорядку України: судово-практика. *Право України*. 2024. № 7. С. 13-22.

Яковюк І. В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз: монографія. Харків: Право, 2013. 760 с.

